

Dudek Jarosław, rec. książki: Michael Angold, *The Byzantine Empire. 1025–1204. A political history*, London 1984; wyd. polskie: *Cesarstwo Bizantyńskie. 1025-1204. Historia polityczna*, Wrocław–Warszawa–Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993, „*Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia*” 1995, t. 7, s. 409–411.

<https://doi.org/10.14746/bp.1995.7.51>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54251>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIWERSYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

pominięcia osób ma uzupełnić przygotowywana *The Prosopography of the Byzantine Empire* (PBE I).

W niniejszym woluminie zaprzestano uwzględniania osób pochodzących z Brytanii, ale włączono osoby z obszarów państw sukcesyjnych na Zachodzie (Franków, Longobardów, Ostrogotów, Wizygotów) oraz z terytoriów zajętych przez Arabów. Przez co krąg odbiorców PLRE powinien powiększyć się o arabistów. Podobnie jak poprzednio, unikano zbytniego wchodzenia w literaturę przedmiotu.

Całkiem nowym typem źródeł masowo wyzyskanych w PLRE są pieczęcie. Zdecydowano się dołączyć własne zestawienie tablic z uwzględnionymi w tomie monogramami (s. 1556 nn.).

Kolejny tom PLRE wywoła z pewnością sporo dyskusji wokół treści poszczególnych haseł. Tutaj chciałbym przytoczyć jeden tylko przykład na to, że krytyka, nawet słuszna, nie zawsze skłania J.R. Martindale do porzucenia błędnego stanowiska.

Otóż na s. 903-905 znajdujemy hasło: *Mundus MVM per Illyricum 532-536*. Można się tam doczytać, że prawdopodobnie nie był on identyczny z Mundo (PLRE, 2, s. 767), który pochodziłby od Hunów. Ten osobliwy pogląd (jego zwolennikiem był kiedyś także A.H.M. Jones) jest całkowicie błędny. Zaraz po opublikowaniu II woluminu PLRE sprawie tej poświęcił specjalny artykuł B. Croke (Chiron, 12, 1982, s. 125-135) bez reszty wyjaśniając wszystkie istniejące jeszcze wątpliwości dotyczące identyfikacji Mundo źródeł łacińskich i Mundosa źródeł greckich. Jego stanowisko zostało powszechnie zaakceptowane (m.in. w podręczniku A. Demandta). Martindale odnotował wprawdzie dyskusję Croke'a, ale swego zdania nie zmienił. Jeśli rzeczowa krytyka będzie nadal ignorowana przez PLRE, to oczywiście wolno żywić pewne obawy co do wartości przyszłego apendyksu. Tym bardziej, że w generalnej ocenie dzieła różni się znacznie od zdania pewnego amerykańskiego krytyka, według którego PLRE jest jedynie zbiorem błędów i nieporozumień.

Jan Prostko-Prstyński

Michael Angold, *The Byzantine Empire. 1025-1204. A political history*, London 1984, ss. 334, 5 map; wyd. polskie: *Cesarstwo Bizantyńskie. 1025-1204. Historia polityczna*, przeł. Władysław Brodzki, Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993, ss. 350.

Georg Ostrogorski, autor klasycznej syntezy dziejów Bizancjum, napisał, że „heroiczny okres” historii Cesarstwa Bizantyńskiego rozpoczął się z początkiem panowania cesarza Herakliusza w 610 r., a zakończył wraz ze śmiercią cesarza Bazylego II Bułgarobójcy w 1025 r. Mając do czynienia z tak wyraźną deklaracją znakomitego poprzednika, profesor Angold nie miał łatwego zadania, pragnąc „ubrać” lata panowania sukcesorów tego wielkiego cesarza. Jak deklaruje na wstępie, jego książka jest w zasadzie polityczną historią Cesarstwa, nie pozostaje jednak na uboczu wobec problemów ekonomicznych i kulturowych ówczesnego świata bizantyńskiego.

Książka M. Angolda składa się z trzech części. Pierwsza związana z epigonami dynastii macedońskiej: bratanicami cesarza Bazylego II i ich kolejnymi małżonkami. Ci następcy cesarza-żołnierza, do tej pory dość nieprzychylnie oceniani przez dotychczasowych badaczy, zdaniem Angolda (rozdz. pt. *Byzantium's place in the world. 1025-1071*), usiłowali z mniejszym lub większym powodzeniem kontynuować politykę swoich wielkich poprzedników. Program „rekonkwisty” bizantyńskiej w Syrii, Armenii i na Sycylii, zainicjowany w X w. przez wojskowych cesarzy: Nikefora I Fokasa (963-969), Jana I Tzimiskesa (969-976) i Bazylego II (976-1025), był kontynuowany z równie dużym rozmachem przez Romana III Argyrosa (1028-1034) i Michała IV Paflagończyka (1034-1041) oraz w początkowej fazie panowania Konstantyna IX Monomacha (1042-1055). Stosunkowo nikłe efekty tej polityki i przyczynę jej zaniechania uzasadnia autor

w rozdziale poświęconym analizie objawów narastającego kryzysu strukturalnego państwa bizantyńskiego: *Byzantium 1041-1071: the search for a new political order*.

Zasadnicza część pracy Angolda jest poświęcona jednak dynastii Komnenów: *The rise of the house of Comnenus* czy *Alexius I Comnenus and the West*. Na czas panowania tego rodu (1081-1185) przypada największa partia książki. Autor dość szczegółowo opisuje proces odrodzenia potęgi Cesarstwa, zainicjowany przez Aleksego I (1081-1118). Jego panowanie rozpoczęło się w ciężkich dla państwa okolicznościach, wobec nasilenia najazdów Seldżuków na Anatolię oraz Normanów, Pieczyngów i Węgrów na Balkany. Renesans politycznej potęgi Bizancjum dokonał się w warunkach wewnętrznej transformacji, co doprowadziło w efekcie do ostatecznego rozchwiania się tradycyjnej autokracji bizantyńskiej i narodzin nowego modelu relacji między dworem a prowincjonalną arystokracją. Stąd autor z dużym uznaniem odnosi się do polityki dwóch pierwszych Komnenów: Aleksego I i Jana II (1118-1143). Dodatkowo politykę zewnętrzną Cesarstwa Bizantyńskiego w poważnym stopniu skomplikował ruch krucjatowy. Chociaż jednym z pierwotnych jego założeń było udzielenie pomocy Bizancjum w walce z Seldżukami, wkrótce stał się jedną z form ekspansji frankijskich i normañskich feudałów, skierowanej przeciwko Cesarstwu. Już za panowania pierwszych Komnenów stosunki z łacińskim Zachodem nabrały podmiotowego znaczenia w polityce bizantyńskiej. W XII wieku Cesarstwo Bizantyńskie weszło w ścisły kontakt z formującym się europejskim systemem politycznym. Dotyczy to zwłaszcza czasów panowania Manuela I Komnena (1143-1180): *The foreign policy of Manuel I Comnenus* i *Manuel Comnenus and the Latins*, aczkolwiek autor wyraża się o polityce tego cesarza bardziej krytycznie niż o dokonaniach jego poprzedników. Zarzuca mu nadmiernie ambitne projekty polityczne: kampania włoska w latach 1154-1158, wyprawa floty cesarskiej do Egiptu w 1169 r. czy inwazja na seldżucką Anatolię w 1176 roku. Przerastały one skarbowe i militarne możliwości Cesarstwa i w konsekwencji doprowadziły do upadku jego prestiżu.

Upadek imperium Komnenów i ogólne rozprzężenie Cesarstwa M. Angold wiąże z procesem demoralizacji ogarniającej „klan Komnenów” i związane z nim rodziny arystokratyczne: *Byzantium 1180-1203: the failure of the Comnenian system*. Proces ten został wyraźnie przyspieszony w wyniku wrześnieowego przewrotu w 1185 r., kiedy na tronie cesarskim pojawili się przedstawiciele rodziny Angelosów, nie posiadający wśród arystokracji prowincjonalnej takiego prestiżu jak Komnenowie. Najazd krzyżowców w 1204 roku dotknął organizm trawiony przez ciężki kryzys polityczny, aczkolwiek zdolny, jak dowiodły tego późniejsze wydarzenia, do regeneracji.

M. Angold poświęca sporo uwagi przemianom zachodzącym w społeczeństwie i kulturze bizantyńskiej, pozostającym w ścisłym związku z politycznymi losami Cesarstwa. W rozdziałach: *Economy and society in eleventh-century Byzantium*, *Capital and provinces* możemy dostrzec, jak rozpad systemu reglamentacji rzemiosła i handlu był powiązany z ożywieniem gospodarczym prowincjonalnych ośrodków. Mniejsze miasta, uwolnione od dokuczliwego nadzoru stołecznej administracji, rozwijają się w XI i XII w. zwłaszcza na Bałkanach. Opisane zostało również bogate spektrum życia kulturalnego Cesarstwa, od pamiętnika arystokraty z prowincji (*Strategikon* Kekaumena) po literackie salony stolicy reprezentowane przez Michała Psellosa czy Annę Komnenę (*Intellectual currents in eleventh-century Byzantium*).

Autor obficie czerpie z zasobów źródłowych epoki, wykorzystując tu nowsze edycje źródeł bizantyńskich. Nie ogranicza się jednak wyłącznie do tych materiałów. Relacjonując stosunki Cesarstwa z łacińskim Zachodem sięga do zapisów i dokumentów włoskich oraz francuskich kancelarii, co pozwala mu z dużą dozą obiektywizmu oddać realia skomplikowanych powiązań tych krajów z cywilizacją bizantyńską.

Szkoda tylko, że w polskim przekładzie książki M. Angolda pojawiły się usterki. Ze 113 strony polskiego wydania można się dowiedzieć, że Aleksey Komnen był ojczymem Nikefora Bryenniosa Młodszego, gdy tymczasem użyty przez M. Angolda (s. 96) zwrot: (... of his father-in-law) nie pozostawia żadnej wątpliwości, że Aleksey był jego teściem, co zresztą wynika

z małżeństwa Bryenniosa z córką Aleksego, Anną. Innym przykładem może być określenie (s. 120): *Aleksy Komnen potwierdził swoją reputację sprawnego dowódcy dzięki temu, że uśmierzył rebelię Nikefora Bryenniosa, a później uporął się z innymi powstaniem, wykorzystując namiestnika Dyrrachium Basilakesa*. M. Angold (s. 102) użył tu zwrotu: *Alexius Comnenus's reputation as a skilful commander was enhanced by the way he suppressed Nicephorus Bryennios's rebellion and then put down another uprising, this time led by the governor of Dyrrakhion, Basilakes*. Poprawne tłumaczenie tego fragmentu powinno brzmieć: *Aleksy Komnen potwierdził swoją reputację sprawnego dowódcy dzięki temu, że uśmierzył rebelię Nikefora Bryenniosa, a później uporął się z innym powstaniem, wznieconym przez namiestnika Dyrrachium Basilakesa*. Pozostawałoby to w zgodzie z opisem wydarzeń przedstawionych przez Nikefora Bryenniosa Młodszego i Annę Komnenę. Występują również błędy związane z niestarannością korekty. Z opisu I krucjaty wynika (s. 160), że krzyżowcy zdobyli w 1097 roku Nikeę po „siedmiodziennym oblężeniu”, gdy w rzeczywistości trwało ono siedem tygodni. Bitwa pod Brindisi, która według polskiego wydania książki (s. 194) miała zostać stoczona w 1158 roku, naprawdę miała miejsce w 1156 roku. Lista tego typu usterek jest niestety dłuższa. Niefortunny wydaje się być wybór ilustracji na okładce. Przedstawia ona dwór Justyniana Wielkiego z połowy VI wieku. Jeśli wydawca zdecydował się nie naśladować ilustracji z okładki oryginału (gdzie przedstawiony został hołd składany Bazylemu II), to przecież zachowały się pochodzące z XII wieku mozaikowe wizerunki Komnenów z Hagia Sophia w Konstantynopolu. Tego typu potknięcia, popełnione przez zasłużone dla polskiej kultury wydawnictwo, obniżają niestety wartość polskiego przekładu.

Jarosław Dudek

Andrzej M. Kempański, *Słownik mitologii ludów indoeuropejskich*, Poznań, Kantor Wydawniczy SAWW, 1993, ss. 472.

Mitologie stanowią pasjonujący zbiór opowieści, które nieprzerwanie od starożytności stały się tworzywem literackim i źródłem inspiracji artystycznej. Nie sposób kompetentnie poruszać się w obszarze kultury, nie znając historii Edypa czy Ikara. Stąd nie malejące zapotrzebowanie na kolejne wydania zbiorów mitów¹ i prac poświęconych religii². Obecnie nie wystarczy już ograniczona znajomość klasycznych mitologii: greckiej i rzymskiej, wyzyskuje się bowiem coraz częściej mitologie dotychczas nie doceniane, pozostające na obrzeżach kultury. Ich znajomość jednak wciąż nie wykracza poza wąskie grupy specjalistów.

Próbie zmiany tej sytuacji przynosi *Słownik mitologii ludów indoeuropejskich*. Jest on jednak czymś więcej niż uzupełnieniem klasycznej mitologii o pokrewne wątki, jest bowiem próbą „zrekonstruowania właściwego Indoeuropejczykowi (naszemu przodkowi) rozumienia świata, swojego w nim miejsca i siebie samego”. Próbę tę oparł autor na teorii Georgesa Dumézila, ucznia językoznawcy Antoine'a Meilleta i socjologa Emila Durkheima, twórcy nowej mitologii porównawczej. W jej ramach postrzega się religię jako system, to znaczy zespół uporządkowanych wyobrażeń, w obrębie których wszelkie zjawiska kulturowe – mity, rytuały, legendy, tradycje folklorystyczne itd. – prowadzą ze sobą dialog, określając wzajemnie swoje pozycje. Mitologia w tym ujęciu nie stanowi dziedziny autonomicznej; łączy ją relacje z innymi sferami rzeczywistości społecznej i kulturalnej, z innymi formami wyrazu czegoś, co nazywa się ideologią.

G. Dumézil w klasycznej prezentacji swej doktryny³ twierdził, że społeczeństwo Indoeuropejczyków od wszelkich innych odróżniają trzy funkcje spełniane przez jego członków: kapłańskie,

¹ R. Graves, *Mity greckie*, wyd. V, Warszawa 1992; M. Grant, *Mity rzymskie*, Warszawa 1993.

² W. Lengauer, *Religijność starożytnych Greków*, Warszawa 1994.

³ *L'idéologie tripartite des Indo-Européens*, Latomus 31, Bruksela 1958.